

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

Серед сучасних дослідників права одне з найбільш ємнісних описань революційних та еволюційних процесів у праві безперечно належить Г.Дж. Берману. Називаючи великі революції, він підкреслює, що їхньою характерною ознакою стало різке «...розмежування того що було до неї, «старе», та того, що прийшло з нею та після неї, «нове»...».¹ Безперечним є факт, що революцією в державно-правовій думці можна назвати тільки такі події, які докорінно впливають на суспільство, право та державу та радикально змінюють їх. Характерною ознакою революційних процесів за Берманом є й показник часу: адже наслідки революцій можна побачити й оцінити тільки через десятиліття по її завершенню. Вважається, що суспільства, що пережили революцію вже ніколи не повернуться до попередніх станів та правових систем.

Однією з 6 показових та радикальних революцій в праві західного суспільства Г.Дж. Берман називає Російську, наводячи приклад розбудови СРСР, формування його суспільства та права як одного із типових докорінних перетворень та правових феноменів. І в період, коли Берман писав ці тези, це здавалося беззаперечним.

Однак, користуючись його ж показниками, а саме докорінним перетворенням у суспільній правосвідомості та невідворотності революційних змін у праві, із сучасного погляду початку XXI ст. це стає неоднозначним.

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Для того, щоб оцінити зазначені риси у Російської революції, на нашу думку треба розглянути соціально-правові та державні процеси у самій Росії та її найближчому оточенні, яке подіями 1917 р. було втягнуто до цього виру.

Отже, якщо ми будемо розглядати суспільні процеси, що відбувалися на теренах російського простору без характеризуючих назв, а лише із фактичного змісту, то можна спостерігати цікаві особливості. Не беручи до уваги перші роки заявлених перетворень і правові експерименти, що там відбувалися (адже вони були нестійкими та короточасними), можна побачити, що «революційні» наслідки у радянському суспільстві були не такими й яскравими.

Селянство XIX ст. в Росії становило 85% населення та характеризувалося значним прикріпленням до землі спочатку через кріпосне право, а пізніше через зубожіле становище та неможливість виходу із сільської громади. Самостійне господарювання було практично неможливим по цілій низці факторів, починаючи із складності кліматичних умов та закінчуючи психологічним чинником феодально-корпоративного існування як єдиного можливого. Прийняття суб'єктом самостійних індивідуальних рішень обмежується спочатку владою поміщика, а пізніше громадою та низьким інтелектуальним рівнем. На соціально-становій драбині воно знаходилося на самому нижчому, безправному щаблі. Однак, якщо подивитися на існування селянства в СРСР, ігноруючи характерні назви, можна побачити подібні ж інститути: кріпосне право замінено заборonoю видавати паспорта, функцію громади та колективного господарювання виконує колгосп. Прийняття рішень здійснюється плановими відділами, рівень освіти залишається набагато нижчим, ніж у

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

представників інших прошарків. Зазначені обмеження, підкріплені державно-визнаним статусом селянства як потенційно неготового для розбудови комунізму прошарку, призводять до його обмеження в правах, якщо не *de jure* то *de facto*. Отже, ми бачимо, що для цієї суспільної верстви революція принесла зміни назв, але не змістів правових інститутів, що регулювали їхній статус.

Але й зміни для прошарку робітників, офіційно проголошеного в Радянській державі титульним через принцип «диктатури пролетаріату», при аналізі його правового статусу виявляються сумнівними. Одним із показників становища робітників у XIX ст. була відсутність ефективних правових механізмів їхнього впливу на істотні умови своєї праці: заробітню платню, місце та умови роботи. Погіршувало їхнє становище в умовах завершеного промислового перевороту та укрупнення виробництва неефективність та неприбутковість індивідуальної підприємницької діяльності. Але, якщо подивитися на запропоновану радянським правом та реаліями модель, то нескладно відмітити, що, знов таки, крім назв, принципових змін не відбулося. Індивідуальна підприємницька діяльність була заборонена, місце роботи по завершенню навчання визначалося автоматично, заробітня плата вираховувалася за стандартною сіткою, отже не могла бути умовою трудового договору, профспілки повністю підпорядковувалися адміністрації, отже їхня діяльність була фіктивною. Більше того, політики військового комунізму, трудової мобілізації та покарання за тунеядство ще й прив'язували працівника до його місця роботи, що було рідкістю для XIX ст.

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Правовий статус духовенства за радянських часів, порівняно із дореволюційною ситуацією, безперечно погіршився, адже автономія та самоврядування релігійних корпорацій були суттєво обмежені. Одним із безперечних показників революційності перетворень 1917 р. дослідники називають скасування як прошарку дворянства. І з цим важко не погодитися. Однак, слід зауважити, що к кінцю XIX ст. правові привілеї дворянства й так вже були обмежені, а само дворянство складало 1,5 % від загальної кількості населення.²

Щодо змін у державних органах, то найяскравіша зміна відбулася у формі правління – монархія змінилася на республіку. Щодо участі у державних справах широких кіл населення – то тут декларації суттєво відрізнялися від реальності, адже заявлена участь працюючих у з'їздах партії не здійснювалася. Селяни, які становили 85 % населення мали найнечисельніше представництво, а серед працівників вже за перші роки сформувався актив, який згодом перетворився на номенклатуру. Терор, що почався згодом, знищив навіть найслабкіші паростки опозиції офіційній лінії партії. По суті, відбулася зміна державних та суспільних еліт, був реалізований проект короткочасного радикального соціального ліфту («хто був ніким, той стане всім»).

Найзначніші зміни порівняно з XIX ст. відбулися в сфері правового регулювання правовідносин фізичних осіб. У радянській правовій системі дійсно з'явилися цілі нові галузі права та інститути, які були або невідомі, або не розвинуті в Російській імперії: трудове та право соціального захисту, повна секуляризація сімейного права, нехай декларативне, але проголошення рівності

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

населення, прав і свобод людини і громадянина, гендерна рівність тощо. Однак, тут виникає питання, чи були ці новації прямим наслідком Жовтневої революції, адже аналогічні зміни в правових системах протягом XX століття спостерігалися в усіх державах західної традиції права та багатьох державах східної традиції, незалежно від їхнього ставлення до комунізму та соціалізму. Не буде зухвалим зауважити, що ці зміни були викликані об'єктивними процесами еволюції людства, розвитку економіки, науки, техніки, а, отже, були невідворотними.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновки, що зміни у правовому, державному та суспільному ладі на теренах Російської імперії після Жовтневої революції стосувалися окремих нечисельних груп осіб (від 1,5% до 5%), а для широкого загалу населення принципових змін не становило.

Але, як було сказано, більшість дослідників зазначає що показником революційності подій для права є не короткочасні зміни (декілька десятиліть), а їхня невідворотність та неможливість повернення до попереднього, дореволюційного стану. І тут доля правових реалій існування Радянського Союзу, його державно-правових та суспільних інститутів стає ще цікавіше. Після розпаду СРСР, як базова територія створення цієї держави, так і території, що потрапили в її орбіту протягом всього XX століття як союзні республіки чи країни впливу, за короткий час півтора-двох десятиліть повністю позбавилися чи практично звели нанівець дію радянських правових феноменів для себе.

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Російська Федерація, повна правопріємниця СРСР та, здавалося б, духовно-філософська колыска радянської доктрини, освячує та ідеалізує все те, що було пов'язано із Російською імперією та знищено Жовтневою революцією. Під гаслами моральності відбувається швидка клерикалізація усіх сфер суспільного та правового життя, церква поєднується з державою та школою. Особливості оподаткування та централізації зменшують можливості підприємницької діяльності, однопартійна система та авторитарність влади поширює модель «влада - власність», але головні та найзначніші тенденції проявляються в правовому менталітеті та правосвідомості широких кіл населення у вигляді формування ідеального суспільства як жорстко розшарованої піраміди із всесильним правителем на чолі та наскрізним підпорядкуванням в усіх сферах життя.

Держави, які вийшли з під впливу Радянського Союзу так саме швидко повернулися до своїх попередніх тенденцій розвитку та повторюють правові суспільно-державні моделі свого типу чи своєї підсім'ї. Так, Азербайджан, наполягаючи на своїй безперервній державності,³ за правовим та державним розвитком наближається до типових мусульманських монархій країн вуглеводних економік. Колишні Середньо-Азійські республіки моделюють свою правову систему за зразком арійсько-мусульманських держав Іранського нагір'я. Колишні держави Варшавського договору та Прибалтика чітко трансформували свої правові системи під канони романо-германської правової сім'ї та вступили до ЄС. Литва, Латвія та деякі інші держави, наприклад, взагалі не визнає панування на своїх землях СРСР легітимним, наполягаючи на статусі

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

«тимчасової окупації» та відповідного відновлення тимчасово втраченої державності у 1990 р.⁴

Останні події в Україні свідчать про радикальні зміни у правосвідомості широких кіл її населення, які відбуваються теж у напрямку наближення нашої правової системи до романо-германської та поступового усунення з неї радянських правових інститутів.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, спостерігається правова колізія при якій

- суспільний, державний та правовий лад країн після подій, що задекларовані як революційні, змінює лише назви але не суттєвий зміст своїх найважливіших державно-правових інститутів;
- ті зміни, які відбуваються – проходять в руслі аналогічних змін у інших держав та суспільств;
- при втраті внутрішньо-державної влади колами та групами, які прийшли до неї в результаті проголошених революційними подій, суспільна правова модель як самої держави, так і усіх інших, що опинилися в результаті під її впливом, повертається до свого еволюційного розвитку з усіма його типовими (для кожної конкретної держави) ознаками;
- із проведених під час перебування під впливом революційних феноменів в праві зазначених держав залишаються тільки ті елементи, які були притаманні їм до зазначених подій (тобто такі, які напряму виходять із рис правової сім'ї, до якої належала держава *quam*), або природним шляхом з'явилися у інших держав, які зазначеного революційного впливу на своє право не мали.

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

Вищезазначені тези не можуть не викликати у дослідника, який спостерігає задекларовані «революційні» зміни у праві, сумнівів щодо їхньої відповідності ознакам, що пропонуються світовими науковцями як показники, за якими визначається поняття «революція у праві».

Цветкова Ю.В. (Київ). До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

Досліджується проблема революційності правових наслідків подій 1917 р. в Радянському Союзі.

Ключові слова: революція, СРСР, правові наслідки революції

Цветкова Ю.В. (Киев). К вопросу про революционные процессы в развитии государства и права в XX ст.

Исследуется проблема революционности правовых последствий событий 1917 г. в Советском Союзе.

Ключевые слова: революция, СССР, правовые последствия революций

Tsvietkova Y. (Kyiv) At the issue of revolution processes in the State and Law development in XX century.

The problem of Soviet Union revolution legal consequences is under review.

Key words: revolution, USSR, legal consequences of revolution

Цветкова Ю.В.

До питання про революційні процеси у розвитку держави та права у XX ст.

XXXVI Міжнародна історико-правова конференція, 2017

1 Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования – М.: «Инфра-Норма», 1998 – 623 с. – С.35

2 [https://ru.wikipedia.org/wiki/Население Российской империи \(1897—1917\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Российской_империи_(1897—1917))

3 Декларация ВС Азербайджанской республики О восстановлении государственной независимости Азербайджанской республики. 30.08.1991

4 Декларация ВС ЛатССР О восстановлении независимости Латвийской республики 04.05.1990